

РОСІЯ VS УКРАЇНА: КОНОТАЦІЇ ІВАНА ФРАНКА В СУЧАСНИХ КОНТЕКСТАХ

Галина Яценко, Андрій Яценко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
буль. Генерала Чупринки, 49, 79044, м. Львів, Україна,
e-mail: andrij-jacenko@i.ua*

У цій статті зацентовано увагу на актуальності Франкових постулатів щодо сучасної проблеми українсько-російських відносин крізь призму електронних мас-медіа.

Ключові слова: Іван Франко, публіцистика, російська ментальність, інтернет-ресурси.

Наукове зацікавлення Івана Франка російською національною ментальністю мало дві головні причини: по-перше, Лівобережна Україна була під російським протекторатом і внаслідок русифікаторської політики багато українців “зросійшилося” (Іван Франко зондував російське етнічне підсвідоме, щоб знати, на якому рівні могли відбутися ментальні відхилення у свідомості українців); по-друге, питання автономії України у федеративній Росії, яке він розглядав у публіцистиці, спонукало до глибшого вивчення ідейно-теоретичного аспекту російської національної свідомості.

Питання українсько-російських відносин у публіцистиці Івана Франка викривлено трактували радянські дослідники, які тенденційно позиціонували його як поборника інтернаціональної дружби народів. Маємо на увазі праці І. Басса, О. Мороза, О. Білоуса, М. Васюти, А. Брагінця, Ф. Погребенника, М. Климась, А. Пашука, О. Дея та ін. Щодо сучасних досліджень, то питання впливу Росії на суспільно-політичний розвиток України розглядав О. Баган у публікації “Проблема Росії для українського національного руху”. Національна ментальність росіян, яку охарактеризував Іван Франко, – тема нова та недосліджена. Вона надзвичайно актуальна сьогодні в контексті політичних та культурних взаємин України з Росією.

Мета нашого дослідження – уперше виокремити й проаналізувати російський національний психотип крізь призму публіцистики Івана Франка, використовуючи зокрема сучасні електронні ресурси.

Завдання – комплексно розглянути компоненти національної ментальності (національний характер, національна свідомість, етнічне підсвідоме) росіян.

Визначмо поняття, якими оперуватимемо, опираючись на сучасну теоретичну базу дослідження проблем ментальності. Сучасні дослідники В. Чигринов та І. Поліщук вважають, що національна ментальність складається з таких “взаємопов’язаних та перехресчених компонентів, як національний характер, національна свідомість та етнічне підсвідоме” [6, с. 21]. У цій науковій розвідці ми також розкладемо національну ментальність росіян, яку проаналізував Іван Франко, на три компоненти: національ-

ний характер як відображення сприйняття світу етносом, національна свідомість як повсякденна система цінностей та ідейна орієнтація, етнічне підсвідоме – присутність етнічних архетипів у мисленні та поведінці.

Хочемо наголосити, що акцент на негативних аспектах російської ментальності аж ніяк не засвідчує русофобської позиції Івана Франка, навпаки, публіцист демонструє прекрасний взірць конструктивної, життєстверджувальної, за своєю суттю, національної критики. Проведемо паралелі з його національною самокритикою, маємо на увазі передмову до збірки оповідань “Галицькі образки” – “Дещо про себе самого”. Він писав: “...Не люблю русинів. Так мало знайшов я серед них справжніх характерів, а так багато дріб’язковості, вузького егоїзму, двоєдушності й пихи... Признаюсь у ще більшому гріху: навіть нашої Русі не люблю...” [2, с. 29].

Національну ментальність росіян Іван Франко, мабуть, якнайточніше відобразив у невеликій статті “Сухий пен”ь”, де окреслив декілька дискурсивних полів ментального тіла російської суспільності. Образ сухого пня – це персоніфікація перешкоди на дорозі міжкультурної комунікації українського та російського народів, перешкоди не лише в духовному, а й у політичному контексті. “На шляху того питання стоїть сухий пен”ь – указ 1876 р., не тільки завада в комунікації, але соромна пляма на Росії, на всій історії відносин між двома «руськими» народностями” [4, с. 278], – пише І. Франко. Зауважмо, що Валуєвський циркуляр не лише комунікативний бар’єр, але насамперед яскравий вияв національного характеру всього російського суспільства, а не російської бюрократії чи царизму зокрема. Публіцист використовує міфологізований образ Дантового пекла, щоб змалювати всі кола дегенерації російської інтелігенції під впливом царського самодержавства і деспотизму: “...Можемо зміркувати, що могло вирости в такому пеклі, які моральні типи мусили складатися в таких обставинах і які незатерті патологічні риси мусило на цілих генераціях полишати виростання в тім пеклі і його атмосфері” [4, с. 279]. Російська інтелігенція не зробила жодної спроби для скасування тридцятилітньої дії цього циркуляру, а всі ліберальні віяння в російському суспільстві виявилися вкотре фарисейською маскою, як і соціалістичний рух, прибічником якого був молодий Іван Франко, що також зігнував питання українського слова. “І добре так, бо українська суспільність мала нагоду переконатися, що справа українського слова, українського розвою чужа для великоруської суспільності; що та суспільність також засліплена своїм державним становищем, у справах державних думає (з виїмком немногих, високих умом і серцем одиниць) так само, як її бюрократія, чи іншими словами, що російська бюрократія невідрадна дочка російської суспільності, і, видержавши остру боротьбу з отсею всесильною бюрократією, українській суспільності прийдеться видержувати хронічну, довгу, але не менш важку боротьбу з російською суспільністю та крок за кроком відвойовувати собі у неї право на самостійний розвій” [4, с. 279–280], – ключове усвідомлення Івана Франка безперспективності спільного українсько-російського розв’язання найважливішого аспекту національного питання. А й справді українська ментальність чужа росіянам. Маємо на увазі “двоєдушність”, або по-сучасному дволикість чи навіть багатоликість багатьох представників так званої російської інтелігенції. Згадаймо преславеті висловлювання таких китів російської

культури, які, до речі, багато чим повинні завдячувати Україні, як акторів І. Охлобистіна, О. Паніна, М. Пореченкова, відомого режисера М. Михалкова, співака Й. Кобзона, з яких випливає зневажливе ставлення до українців як до представників великої нації, яка вже давно вийшла зі стереотипної ролі меншого брата. Зокрема, І. Охлобистін у соціальних мережах назвав Україну “відсталою, злиденною та інфікованою ідіотською ерессю своєї міфічної величі” [9].

Імперські потуги, що домінували у свідомості росіян, проектувалися й на інші народи, зокрема на поляків. Проблему політики “обрусіння” та “посилення православ’я” у польських провінціях Іван Франко розглядає в рецензії на книгу М. Покровського “Бледнов”. Політичний памфлет, як він наголошує, не вирізняється літературною оригінальністю, до речі, його автор теж не відомий, але він заслуговує на увагу не лише польської чи української громадськості, а й усієї Європи, бо демонструє справжній колонізаторський характер росіян. “...Уявлення, якщо вже не про “російську натуру взагалі”, то принаймні про якість і функції цієї чиновничої машини, за допомогою якої Росія “цивілізує”, “звільняє”, “ревіндукує” і “асимілює” різні провінції” [1, с. 5], – відчитує з контексту ідею твору Іван Франко. Публіцист робить вівісекцію національної свідомості росіянина-чиновника Бледнова і підсумовує, що імперські інтенції в нього не лише на ідейно-теоретичному рівні національної свідомості, тобто прищеплені бюрократичною машиною, а й на повсякденному: його інтереси, норма поведінки, система цінностей – все ґрунтується на проскрипції іноземних національних інтересів. Сутичка Бледнова з гімназистами, які говорили польською мовою, яскраво ілюструє його “російський патріотизм” на буденному рівні, який однак менш загрозливий для польської національної ідентичності (гімназист-поляк обливає Бледнова чорнилом та тікає) ніж ліберальний асиміляціонізм Канєвського, ще одного героя повісті. Канєвський – обруситель на етнічно підсвідомому рівні, тобто його поведінка – це домінування “колективних уявлень” (за Е. Дюркгеймом), уявлень, засвоєних членом національної спільноти як типових взірців поведінки, що передаються у спадок та відображаються апіорі. “Канєвський, який в Росії є лібералом, чесною і порядною людиною, як тільки появляється на варшавському ґрунті, починає якомсь дивовижно викривляти своє моральне обличчя, починає мимохіть почувати себе обрусителем, тобто чимось вищим від поляків, людиною, яка має право щось у них відібрати чи чимось їх обмежувати, а принаймні принижувати їх у вічі і позаочі, бути по відношенню до них несправедливим” [1, с. 292], – так характеризує Іван Франко архетипи, притаманні російській ментальності. Архетипи стали основою формування імперського дискурсу як сукупності взаємопов’язаних компонентів: месіанство Росії, легітимність експансії, асиміляція як необхідність. Персонаж Канєвський, на якого звернув увагу Іван Франко, був носієм цього імперського дискурсу. Він не лише відчував свою вищість, місійність, а й був упевнений у легітимності експансії в польську ментальність. “А якщо в додатку до всього цей росіянин так, як Канєвський, вперто не хоче цього зрозуміти і настирливо напрошується на любов і повагу поляків, так би мовити, намагається з чобітьми залізти їм в душу, то складаються відносини нестерпні і прикрі, якась шпитальна атмосфера, просякнута випарами гнилизни, яку силоміць забивають запахом ладану”

[1, с. 311], – яскраво характеризує Іван Франко становище гнобленого народу в умовах національного вихолощення. Якщо Канєвський – це тип ліберала-експансіоніста, то сам автор твору – це імперський філантроп. М. Покровський, на думку публіциста, розглядав асиміляцію поляків як закономірність, і ця асиміляція мала відбутися не на політичному та культурному рівнях, а на рівні психічного складу етносу. “Він хотів би обрусіння гуманного, делікатнішого за формою, але тим більш ґрунтового, такого, щоб навіть з глибини душі поляків вирвати почуття їхньої національності, щоб змінити все їх виховання в дусі асиміляції з росіянами. У цій асиміляції він бачить справжній, найвищий національний інтерес поляків, якого вони вперто не хочуть розуміти” [1, с. 312], – характеризує справжні імперські схильності росіян Іван Франко. Імперіалізм глибоко вкоренився не лише на урядовому рівні, а й в національному характері пересічного росіянина. Публіцист пише, що уряд – це показник політичної культури суспільства, виразник його інтересів, а, отже, виразник проімперських позицій кожного росіянина. Зріз суспільно-політичних, культурних та ментальних проблем Росії Іван Франко подає у статті “Подуви весни в Росії”. Найважливішою проблемою для російської інтелігенції публіцист вважає проблему відсутності у їхній ментальності архетипу правової держави, якою б мала стати Росія. “Тодішня суспільність більше мріяла про ті шляхи “правового порядку”, ніж мала про них ясне поняття, свобідний шлях самодіяльності, до якого рвалася вона, не мав іще в житті за собою ніякої традиції і многим видавався зовсім фантастичним, ба навіть противним усій традиції державного життя Росії, в якому занадто яркими плямами вирізувалися жорстокості Івана Грозного, акти деспотично накидуваної цивілізації Петра Великого та недавня велич і всеобіймаючий тиск миколаївського режиму” [3, с. 541], – характеризує публіцист ментальні спотворення в державницькому мисленні російської еліти. Тотальний обман як невід’ємний компонент самодержавницької системи став гальмівним елементом на шляху її історичного поступу. Російське суспільство перебувало в стані цивілізаційної стагнації, тож невеликі ліберальні кроки уряду російська інтелігенція сприйняла як початок нової ери. Іван Франко дивується з недалекоглядності російської еліти, її сліпої віри в політичну “весну”. “Великий ти, генію російського народу, і нема тобі рівного серед освічених народів усього світу! ... Великий ти в терпінні, в уягlostі, в безоглядному і безтямному самовідреченні, в безмежній незлопам’ятності. Півстоліття гуляє оте зло по твоїх головах і хребтах, розточує всі твої сугави, деправує твою душу, довело твій народ до крайньої бідності. ... і тепер ти не можеш здобути ні на що більше, сміліше, мужніше понад дитяче лепетання про “великий принцип довір’я” твоїх катів до їх жертви!” [3, с. 556], – констатує Іван Франко брак національної самоповаги в росіян. Проблеми як на суспільно-політичному, так і на ментальному рівні, зумовлені інформаційною блокадою суспільства, яка стирає грані між філософськими категоріями правда-брехня, дефінітивно пересмикуючи їх. Інформаційний вакуум, який спостерігаємо сьогодні в Росії, як і колись, є наслідком цілеспрямованої державної політики, про що, до речі, заявили журналісти телеканалу “Звезда” (це офіційний канал Міністерства оборони Росії) [8].

Боротьба з деструктивними ідеями, на думку Івана Франка, можлива лише зброєю свободи думки, слова, преси, адже без публічного обговорення суспільних проблем за-

лишаться лише урядові декларації на папері. У цьому контексті Іван Франко обговорює проблему університетів у Росії, де мала б формуватися національна свідомість молоді інтелігенції як на повсякденному, так і на ідейно-теоретичному рівні. Він відстежує різноманітні урядові санкції, які намагалися придушити вільнодумство в навчальних закладах, та непокору російського студентства. “Хоч як шаленіло самодержавство, воно не змогло вбити науку, яка в Росії стала втіленням, прагненням свободи, надії на кращий час” [5, с. 119], – пише публіцист у статті “Університети в Росії”. Іван Франко впевнений, що нове покоління російської інтелігенції зможе виправити збій у програмі національного менталітету. На жаль, багато представників російської інтелігенції не виправдали сподівання Каменяра. Наведімо такий факт. Професор Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова в інтерв’ю агентству “Анна-News” О. Г. Дугін заявив, що українців треба: “Вбивати, вбивати, вбивати. Більше ні про що не може бути й мови. Як професор, я так вважаю” [7].

Іван Франко зацентрував увагу на негативних аспектах ментальності росіян, які є перешкодою як для політичного, так і для культурного діалогу з українцями. Національна критика публіциста мала б допомогти ментальній люстрації російського народу, а, отже, психічному оздоровленню його національного організму.

Список використаної літератури

1. Франко І. Я. Бледнов / Іван Якович Франко // Мозаїка : Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв. у 50 т. / [упоряд.: З. Франко, М. Василевський]. – Львів : Каменяр, 2002. – С. 283–313.
2. Франко І. Я. Дещо про себе самого : Вибр. тв. : у 3 т. Т. 3 / Іван Якович Франко. – Дрогобич : Коло, 2004. – С. 27–33.
3. Франко І. Я. Подуви весни в Росії : Вибр. твори : у 3 т. Т. 3. / Іван Якович Франко. – Дрогобич : Коло, 2004. – С. 541–568.
4. Франко І. Я. Сухий пень / Іван Якович Франко // Мозаїка : Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв. у 50 т. / [упоряд.: З. Франко, М. Василевський]. – Львів : Каменяр, 2002. – С. 278–293.
5. Франко І. Я. Університети в Росії / Іван Якович Франко // Будівничий української державності : [хрестоматія політол. ст. Івана Франка / упоряд. Д. Павличко]. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – С. 100–122.
6. Чигринов В. Політична ментальність українського суспільства: Історія і модерн / Василь Чигринов, Ігор Поліщук. – Х. : ХІБМ, 2001. – 202 с.
7. Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua>. – 14.06.14.
8. Режим доступу: <http://ukr.obozrevatel.com>. – 18.06.14.
9. Режим доступу: <http://tsn.ua/svit>. – 31.10.2014.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.14

Прийнята до друку 05.10.14.

RUSSIA VS UKRAINE: CONNOTATIONS OF IVAN FRANKO IN THE MODERN CONTEXTS

Galyna Yatsenko, Andrij Yatsenko

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Str., 49, 79044, Lviv, Ukraine,
e-mail: andrij-jacenko@i.ua*

This article emphasizes the relevance of Ivan Franko postulates regarding current problems of Ukrainian-Russian relations in the light of electronic media. For the first time the Russian national psychological type has been singled out and analyzed in the light of Ivan Franko journalism. In the research the authors considered in complex the components of Russian national mentality, such as national character (civilization, mental, spiritual “Asia-likeness”), national consciousness (imperialism, bureaucracy, despotism), ethnic subconscious (messianism, spiritual expansion, necessity to assimilate other nations). Mainly, the attention is paid to freedom of speech issue, which was important for Russia in late XIX-early XX centuries and which Ivan Franko used to highlight. Similar information vacuum problem currently observed in Russia and directly resulting from the governmental policy was illustrated with current examples of modern electronic resources. The senseless war in the East of Ukraine comprises the particular result of these imperial attempts of Russian politicians and Russian media advocacy.

Key words: Ivan Franko, publicism, Russian mentality, internetresources.